

Isa Halidovič Abdullaev (2018) *Laksko–ruskij slovar’*. IJaLI DNC RAN, ALEF, Mahačkala.

Абдуллаев И. Х. (2018) *Лакско–русский словарь*. Махачкала: Институт языка, литературы и искусства им. Г. Цадасы Дагестанского научного центра Российской Академии наук, АЛЕФ.

U rujnu je 2018. godine u Mahačkali (Dagestan, Rusija) u izdanju Instituta za jezik, književnost i umjetnost *Gamzat Cadasa* i nakladničke kuće ALEF izašao novi laksko–ruski rječnik. Njegov je autor, istaknuti dagestanski jezikoslovac, Isa Halidovič Abdullaev, izvrstan poznavalac lakske riječi, radu na tom rječniku posvetio niz desetljeća, a pristupio je tom poslu ubrzo nakon izlaska prvoga laksko–ruskog rječnika (Hajdakov 1962). Rad je započeo bilježenjem onih lakskih riječi koje su izostale u prvom rječniku¹.

Da bi se novi rječnik smjestio u povijesno–jezikoslovni kontekst, zaustavit ćemo se na važnijim stranicama iz povijesti lakske leksikografije. Pritom ćemo spomenuti samo značajnije ili pionirske radove.

Početak se znanstvenoga proučavanja laskkoga jezika povezuje s imenom poznatoga istraživača kavkaskih jezika baruna Petra Karloviča Uslara. Svom je gramatičkom opisu laskkoga jezika (Uslar 1890)² priložio popis laskkih riječi s prijevodi-ma na ruski (*Sbornik laskkih slov*), u koji je uključio oko 970 natuknica, a s izvedeni-cama oko 2500 riječi³. Već sam naslov Uslarova rada – *Laskki jezik* – ukazuje da je autorova pozornost bila usmjerena na cjelovit opis jezika. U toj je knjizi ujedinjen opis raznih jezičnih razina, a razrada je leksičke razine zastupljena u obliku rječni-ka. Uslarov je rad položio temelje proučavanju laskkoga jezika.

Krajem je dvadesetih – početkom tridesetih godina 20. stoljeća dagestanski znanstvenik Ali Kajaev (1878.–1943.) napisao enciklopedijski rječnik laskkoga je-zika pod naslovom *Laskki jezik i povijest* koji je sve donedavno postojao samo u ru-kopisnom obliku. Ovaj jednojezični rječnik, po priznanju I. Abdullaeva »istaknuti

1 O tome saznajemo iz intervjua s autorom na predstavljanju *Laksko–ruskoga rječnika* 20. rujna 2018. na sajmu knjiga *Tarki–Tau 2018*. u Nacionalnoj biblioteci Republike Dagestan u Mahačkali. Autor je napomenuo da je svoj rad na rječniku započeo od godine izlaska laksko–ruskoga rječnika Saida Magomedoviča Hajdakova: »Zauvijek smo njegovi dužnici jer je položio temelje. Upravo sam onda počeo sastavljati popis riječi koje su izostale u rječniku Hajdakova. Pripremio sam kartoteku s ilustrativnim primjerima za približno 60 000 laskkih riječi iz djela naših književnika, folkloru i kolokvijalnoga govora. Od ukupnoga sam broja odabrao popis riječi koje će ući u izdanje rječnika« (Vijest od 20. rujna 2018. V *Mahačkale prezentovali sovremennyj laksko–ruskij slovar’* Respublikanskoe informacionnoe agentstvo »Dagestan«).

2 Uslar je napisao *Laskki jezik* 1863–1864. godine, a litografirao 1865. Knjiga je tipografski izdana 1890. godi-ne u Tbilisiju (Tiflis).

3 Te brojke navodi I. H. Abdullaev u svom *Predgovoru* (*Predislovie*), 2018: 5.

rad u laskskoj i dagestanskoj leksikografiji« (2018: 5–6). Nažalost, taj rječnik nije bio dostupan široj javnosti kroz cijelo 20. stoljeće⁴. Rječnik Kajaeva ne samo da donosi tumačenja laskskih riječi te posuđenica iz arapskog, perzijskog, turskog i ruskog jezika, već se osvrće na povijesno–etimološka, etnografska, povijesna, društvena, državna, politička i druga pitanja.

U Dagestanu je između 1922. i 1941. bio otvoren velik broj državnih općih škola u kojima se predavalo na ruskom jeziku. U to razdoblje spada početak izrade dvojezičnih terminoloških rječnika dagestanskih jezika za škole. Na izradi terminoloških rječnika dagestanskih jezika, među njima i laskkoga, radili su u tridesetim godinama 20. stoljeća djelatnici dagestanskoga Znanstveno–istraživačkoga instituta nacionalnih kultura⁵. Omanji su terminološki rusko–laskski rječnici za različite školske nastavne predmete objavljeni 1932. godine: rječnici Mahallija Abdurahmanoviča Kažlaeva iz područja fizike i kemije (1932), Šahimardana Isakmusaeviča Amirova iz matematike (1932), Mugutdina Magomedoviča Čarinova iz društveno–političkoga područja (1932)⁶. Ti su rječnici bili namijenjeni učenicima općih škola, a pripremljeni su radi boljega razumijevanja sadržaja udžbenika jer se radilo o vremenu kada su djeca u planinskim regijama Dagestana rabila ruski jezik jedino u školi, a predškolska djeca uopće nisu znala ruski.

Kasnije je objavljeno i jedinstveno izdanje tih terminoloških rječnika, u kojem su nakon dorade i prerade spojeni u jednu knjigu, a tome su dodani dijelovi s terminima iz područja jezikoslovlja te znanosti o književnosti. Ta je knjiga, *Terminološki rječnik*, inače manjega formata, izišla 1940. godine u Mahačkali (urednik Gusejn Magomedovič Gadžiev) i uključila šest kratkih rusko–laskskih rječnika s terminima, koji se spominju u školskim udžbenicima za sve razrede⁷.

Početakom je 1940–ih u Dagestanu objavljen niz prvih školskih dvojezičnih rječnika općeuporabnoga leksika dagestanskih jezika, između ostalih i laskkoga. Iako su bili omanji po svom opsegu, oko 6000, za razliku od prethodnih obuhvaćali su opći leksik, a ne samo stručni. Tako je 1942. godine u Dagestanu izišao i prvi laskski dvojezični rječnik općeg leksika: *Rusko–laskski školski rječnik* koji je pripremila Džarijat Hanova (1942). 1950–ih su godina objavljena još dva laska rječnika za škole: prvi pravopisni rječnik (Murkelinskij 1940) i novi rusko–laskski školski rječnik (Gadžiev 1958)⁸.

4 Objavljen je 2006. godine: Kajaev 2006.

5 Taj je institut preimenovan u Dagestanski znanstveno–istraživački institut za povijest, jezik i književnost 1930–ih.

6 Pitanjima povijesti sastavljanja laskskih terminoloških rječnika posebno je posvećen članak I. H. Abdullaeva (2010.b.), u kojem se uz jezikoslovnu analizu tih rječnika, može pročitati i ponešto biografskih podataka o njihovim autorima. Tako nas je članak podsjetio na imena znanstvenika onog vremena te ih je na taj način oživio i otrgnuo od zaborava. Puna imena autora terminoloških rječnika nisu navedena u izdanjima, pa ih navodim prema usmenim podacima I. H. Abdullaeva (iz razgovora u rujnu 2019.).

7 Puni je naslov knjige *Terminologičeskij slovar' po istorii, jazyku, literature, matematike, estestvoznaniju i geografii* (Terminološki rječnik iz povijesti, jezika, književnosti, matematike, prirodoslovlja i zemljopisa), v. Gadžiev 1940.

8 Taj je rječnik sastavio Gusejn Magomedovič Gadžiev; rječnik je uključio oko 14.500 riječi.

Prvi je opsežan rusko–lakski rječnik sastavio Gadži Badavievič Murkelinskij. Taj je rječnik, koji obuhvaća opširan leksik (34 000 riječi), izašao 1953. godine i označio početak novoga razdoblja povijesti lakske leksikografije. Ako su rječnici koji su izašli prije 1953. godine (terminološki, pravopisni, rusko–lakski školski) sastavljeni za potrebe škole, ovaj je rječnik općega sadržaja za šire čitateljstvo te je namijenjen kao priručnik za filologe, djelatnike različitih ustanova za prosvjetu i kulturu, za izdavaštvo, radio i televiziju.

Dok su raznovrsni rusko–lakski rječnici već izlazili 1930–ih, 1940–ih i 1950–ih, prvi je lasko–ruski rječnik izašao tek 1962. godine, a njegov je autor Said Mago-medovič Hajdakov. Tim se rječnikom služilo nekoliko naraštaja čitatelja i stručnjaka. Taj je veliki rad pripremljen na visokoj znanstvenoj razini i obuhvaća 13 000 laskih riječi s prijevodom na ruski jezik. Rječnik donosi i bogate gramatičke podatke o laskim riječima, uključuje vrlo dobro promišljene ilustrativne primjere te sadrži velik broj frazeoloških jedinica. On je za dugih šest desetljeća ostao osnovni laski leksički priručnik, a i dalje ima znanstvenu i praktičnu vrijednost.

Cjelovite je podatke o općem broju objavljenih raznovrsnih rječnika laskoga jezika prikupio i objavio I. H. Abdullaev, a njegov popis laskih rječnika ukupno obuhvaća 34 rječnika, koji su izašli u 19., 20. i 21. stoljeću do 2010. godine (Abdullaev 2010.c.)⁹.

Novi je lasko–ruski rječnik životno djelo Ise Halidoviča Abdullaeva, jezikoslovca koji je čitav život posvetio proučavanju svoga materinskog, laskog jezika. Područja su njegova zanimanja, na kojima je donio najveći doprinos – onomastika, kategorija imenskoga razreda, povijesna morfologija laskoga jezika, arealno jezikoslovlje Dagestana i Kavkaza. Abdullaev je autor temeljnih radova za proučavanje laskoga jezika kao što su *Kategorija gramatičkih klassov i voprosy istoričeskoj morfologii laskogo jazyka* (1974)¹⁰, *Laskij jazyk v istoriko–sravnitel’nom osveščennii. Morfologija* (2010.a.)¹¹. Sastavio je i prvi morfemski, kao i prvi odostražni rječnik laskoga jezika¹².

Abdullaev se posvetio radu na izradi novoga lasko–ruskog rječnika početkom 1990–ih. Cilj je novog rječnika bio da odrazi sve one promjene koje su se dogodile u proteklom desetljećima u životu naroda, u društvu i jeziku, posebice u leksiku, uzevši pri tome u obzir izdanja na laskom jeziku raznolikih književnih djela i časopisa (*Cubarz*¹³ i dr.), a od 1991. godine i laskih novina *Ilči*¹⁴. Također je bilo važno odraziti i jezične promjene, vezane uz razvoj tvorbe riječi, uređivanje upotrebe posuđe-

9 U listopadu 2019. godine, upravo za vrijeme zadnjih dorada teksta ovog prikaza, objavljen je novi rusko–laski rječnik (Abdullaev, Džidalaev, Musaev i Alieva 2019).

10 *Kategorija gramatičkog razreda i pitanja povijesne morfologije laskoga jezika*.

11 *Laski jezik u povijesno–poredbenom svjetlu. Morfologija*.

12 Oba ta rječnika v. u knjizi *Obratnyj slovoobrazovatel’no–morfemnyj slovar’ laskogo jazyka* (Odostražni tvorbeno–morfemski rječnik laskoga jezika): Abdullaev 2014. Prvu je verziju morfemskoga rječnika autor izdao još 2010. godine kao dodatak spomenutoj knjizi Abdullaev 2010.a.: 322–366.

13 [c’ubarz]. Prijevod naslova na hrvatski – »Mladak«.

14 [ilči], »Vjesnik«.

nica itd. Zato je cilj novoga rječnika, prema navodu njegova autora (2018: 7), bio prikazivanje suvremenoga laskkog leksika u svojoj svojoj punini, a isto tako i semantičke strukture riječi te podataka o gramatičkim, stilističkim i dr. svojstvima riječi.

Isa Abdullaev pristupio je sastavljanju rječnika na osnovi pripremljene kartoteke koju je izradio i desetljećima popunjavao, i koja na današnji dan sadrži više od 60 000 riječi. Osim što su bile ispisane i uključene u kartoteku riječi iz ranijih rječnika (lasko–ruskoga, rusko–laskkih) i ostalih leksikografskih radova, građa se za kartoteku crpila i iz ostalih izvora, uključujući laskka književna djela (među njima i djela prevedena s drugih jezika na laskki), udžbenike, znanstveno–popularnu literaturu, časopise i novine, folklor te svakodnevni govor.

Upoznavanje s rječnikom započet ćemo osvrtom na strukturu knjige. Naslovni se list i dva uvodna članka (*Predgovor* i *O strukturi rječnika i rječničkih članaka*) donose u knjizi na dvama jezicima: ruskom i laskkom. Tako, naslov knjige na drugom titulnom listu glasi na laskkom jeziku: *Лакку мазрал ва ърус мазрал словарь* (transkripcija: [lak:u mazral wa ūrus mazral slowar])¹⁵.

Na početku *Predgovora*¹⁶ Abdullaev iznosi opće podatke o laskkom jeziku, među kojima navodi da je laskki jedan od književnih jezika Dagestana. Prema podacima Popisa stanovništva Rusije 2010. godine Laka ima oko 200 000. Potom autor rječnika ukratko navodi najznačajnija imena iz povijesti znanstvenoga istraživanja laskkoga jezika od 19. stoljeća naovamo, kao i najvažnije stranice povijesti laskke leksikografije. Pri tome posebno ističe mjesto koje zauzimaju opsežni rječnici – rusko–laskki rječnik Murkelinskoga (1953) i Hajdakovljev lasko–ruski rječnik (1962).

Nadalje, autor objašnjava da je potreba novoga lasko–ruskog rječnika bila povezana i s razvojem jezika u proteklim desetljećima, i s potrebom da se leksičko blago zabilježi i prikaže u maksimalnoj potpunosti.

Govoreći o opsegu rječnika i težnji, po mogućnosti, u potpunosti obuhvatiti leksik suvremenoga laskkoga jezika, autor piše da novi rječnik uključuje općeuporabni leksik kako narodno–razgovornoga, tako i pismenog jezika. Rječnik obuhvaća oko 30 000 općeuporabnih riječi, sastavnih naziva te raznih sintagma i idioma. Te riječi i izrazi odražavaju najvažnije strane života laskkoga naroda i uobičajene narodne obrte kod Laka te terminologiju tih obrta. U rječniku je zastupljena najuporabnija društveno–politička, ekonomska, znanstveno–tehnička terminologija. Osim toga, ovaj rječnik obuhvaća i povijesno–etnografsku terminologiju, koja odražava povijest i običaje laskkoga naroda. Široko su zastupljene i posuđenice iz arapskoga, perzijskoga, turkijskih te ruskoga jezika.

U sljedećem dijelu *Predgovora* autor spominje neke od poteškoća i dvojbi s kojima se suočio tijekom rada te objašnjava na koji su način one riješene. Kao primjer navest ćemo samo pitanje o uključenju dijalektnih riječi. U *Predgovoru* je naglašše-

15 Dalje u tekstu, bez posebne napomene, nazive dijelova knjige na ruskome jeziku donosim u transliteraciji, a paralelni naziv na laskkome jeziku donosim u latiničkoj transkripciji.

16 *Predislovie* (2018: 5–10), na laskkom – *x:ič'maq*, (2018: 11–18).

no da rječnik sadrži dijalektizme jer nije uvijek lako odrediti granicu između književnoga i dijalektnog izraza. Mnogi pisci rabe dijalektizme koji se ne doživljavaju kao »tuđi« u suvremenom književnom jeziku. Zato se »mnoge takve riječi susreće u pismenom jeziku, i njihova je uporaba postala uobičajena pojava. Kada smo uključivali u rječnik i dijalektne riječi i oblike, mislili smo i na to da takvo uključenje doprinosi obogaćivanju i razvoju književnoga laskkog jezika, a osim toga su to i zanimljivi podatci za jezikoslovce i kavkazologe« (Abdullaev 2018: 8).

Iza *Predgovora* slijedi najvažniji članak u uvodnom dijelu, koji upoznaje čitatelja s ustrojem rječnika i rječničkog članka *O strukturi slovarja i oformljenii slovarnyh statej*, str. 19–27; na laskkome – *slovardanul wiwal:il χαχ wa miwun maqru lasawril aham:i q'ajdardu*, str. 28–37.

Dalje slijedi *Popis kratice (Spisok uslovnyh sokraščenij*, str. 38–41), u kojem su navedene kratice za raznovrsne gramatičke i stilističke termine, za laskke dijalekte i govore, za znanstvena područja kod stručnih termina, a na samome su kraju dodane kratice (inicijalna slova) imena i prezimena laskkih pisaca¹⁷.

Opsežan uvodni dio rječnika završava *Laskkom azbukom (Laskkij alfavit // lak:u mazral alfavit*, str. 42), koja ima 55 slova¹⁸.

Nakon glavnoga dijela knjige, odnosno samoga laskko–ruskog rječnika (str. 43–912) slijedi niz važnih dodataka.

Dva dodatka donose vrijedne onomastičke priručnike (zemljopisni nazivi i osobna imena), dok je treći kratki pregled gramatike laskkoga jezika.

Dio koji sadrži zemljopisne nazive (*Geografičeskie nazvanija / geografijalul c'ardu*, str. 913–924) sastoji se od četiri dijela. U prvome od njih su azbučnim redom nabrojani razni toponimi (str. 913–918) koji se odnose na cijeli svijet, dakle, laskki nazivi različitih zemalja svijeta, kontinenata, gradova, mora i rijeka, gora i sl. U taj je popis, između ostalih, autor uključio ruske i poznatije dagestanske toponime. Pored svakoga je toponima odgovarajući naziv na ruskome. Navest ćemo neke od njih¹⁹: gradovi *q:izlar* – na ruskome Kizljarski, mak:a – Mekka; *t:uplis* – Tbilisi. Katkad autor u zagradi navodi i još jedan, rijeđi (stariji ili noviji) naziv, npr.: *darbant* (čurul) – na ruskome Derbent, rijeka *idil (volga)* – Volga; *šam (sirija)* – Sirija; *gurži (guržist:an)* – Gruzija; *jegipet (misri)* – Egipet; *palang (francija)* – Francija; *junan (grecija)* – Grecija²⁰.

17 Pisci se spominju u rječničkim člancima, kod onih ilustrativnih primjera koji su preuzeti iz književnih djela.

18 Veliki se broj slova u laskkoj azbuci objašnjava velikim brojem suglasnika u glasovnome sustavu laskkoga (a i inače, svih dagestanskih) jezika. Na osnovi je nekih od ćirilskih slova, raznim kombinacijama s drugim ćirilskim i latinskim slovima, stvoreno po tri, četiri ili čak pet kombiniranih »slova« za označavanje po izgovoru bliskih glasova. Tako, primjerice, osim slova *K*, laskka azbuka ima i četiri kombinacije s tim slovom: *KK* [k:], *K'b* [q:] *Kb* [q'], *KI* [k'] (dok se negeminirani uvularni glas [q] označava kombinacijom *X'b*). Bezvučni eksplozivi i afrikate *t*, *c*, *č*, *p* svaki ima još geminiran i abruptivan parnjak. Oni se u azbuci sustavno označavaju udvostručenjem suglasnika, odnosno dodavanjem *I*: *T* [t], *TT* [t:], *TI* [t'], *I* [c], *I*I [c:], *I*I [c'], *Č* [č], *ČČ* [č:], *PI* [p'], *PII* [p:], *PII* [p']]. Ukupno laskka azbuka ima 21 dvoslov i jedno slovo od četiri znaka, *хъхъ*, za oznaku bezvučne palatalne frikativne geminate [x:].

19 Laskke primjere iz onomastičkih priručnika donosimo u transkripciji (zbog toga se ne rabe velika slova kod zemljopisnih i drugih imena), a ruske ekvivalente u transliteraciji.

20 Hrvatski su nazivi: Sirija, Meka, Derbent, Gruzija, Tbilisi, Egipat, Francuska, Grčka.

Drugi toponimijski dio – *Nazvanija lakskih magalov (učastkov) i naseleennyh punktov / lakral maHlardal wa šarawal:al c'ardu* (str. 918–921) – prvo navodi azbučnim redom mahale (manje regije; u prošlom – lokalne jedinice upravne strukture) s ekvivalentima na ruskom jeziku (točka A na str. 918). Navedeno ih je ukupno šest (primjerice, *wic'qi* – rus. Vichi). Zatim su azbučnim redosljedom (u točki B, *Naseleennyh punkty / šarawal:urdu*, str. 918–919) nabrojena 102 lakska naselja (njima su dodani odgovarajući nazivi na ruskom). Takav je dio postojao i u Hajdakovljevu rječniku, no ovdje je popis naselja potpuniji jer ih se ranije navodilo 93. Navest ćemo ovdje neka od naselja dodanih popisu u novom rječniku: *bärniçi* – Bjarni²¹, *q:ičur* – Kičur, *q'iwidi* – Kibudi, *k'iHarč'i* – Kiharči, *muk:ur* – Mukkur, *ül:aurt:i* – Ollaurti i dr.

Iza tog se popisa, na str. 919–921, navodi velika tablica istih naselja, koja pokazuje kako se od tih toponima tvore još neki oblici i izvedenice (točka V – *Nazvanija lakskih naseleennyh punktov / lakral šarawal:al c'ardu*). Prvome su stupcu s nominativom dodani posebni stupci za mjesne padeže, primjerice elativ – padež udaljavanja. To su vrlo čestotni oblici kod naziva naseljenih mjesta. Također je za korisnike rječnika važan zadnji stupac tabele, u kojem su navedeni etnici (imena stanovnika mjesta). Primjeri redaka iz te tablice:

<i>qanar</i>	<i>qanariw</i>	<i>qanarija(tu)</i>	<i>qanariču</i>
<i>muq'ar</i>	<i>muq'ariw</i>	<i>muq'arija(tu)</i>	<i>muq'ariču</i>
<i>hunč'uq'at'i</i>	<i>hunč'uq'at'uw</i>	<i>hunč'uq'at'atu</i>	<i>hunč'uq'at'iriču</i>

Na taj je način nabrojano 99 lakskih mjesta, sela i zaselaka te njihovi mjesni oblici i etnici. Takav se dio, s čestotnim oblicima i izvedenicama od toponima po prvi put uključuje u laksko–ruski rječnik, tj. u prethodnome rječniku nije zastupljen.

Treća točka toponimijskoga dijela knjige navodi nazive dagestanskih regija (ukupno 41) i njihovih središta te odgovarajuće ruske nazive (*Nazvanija rajonov Respubliki Dagestan i ih centrov / dawust:an respublikalul rajon:al wa min:ul centrdal c'ardu*, str. 922). Navodimo primjere redaka iz tog popisa (u oblim su zagradama regijska središta):

14. k:ul:al rajon (vač:i)	Kulinskij rajon (Vači)
21. lakral rajon (kumuči)	Lakskij rajon (Kumuh)
40. š:aržawul:al rajon (š:aržaw)	Gergebil'skij rajon (Gergebil')

Takav je dio također uključen u lakski rječnik ove vrste po prvi put.

U zadnjoj se, četvrtoj, točki toponimijskoga dijela rječnika (str. 923–924) azbučnim redom navode različiti dagestanski toponimi. Pokazano je u kakvom su prilagođenom obliku prihvaćeni u lakski jezik. Ovdje su nabrojani nazivi područja, naselja, brda, rijeka i dr. Osim onih toponima koji imaju sličan izgovor u laskom i ruskom jeziku, ima i takvih koji se manje ili više razilaze, primjerice:

21 Iza crte je istovrijednica na ruskom.

azajmi š ^r . ²²	Azajni (Tarki) s.
daršlaHi š ^r .	Dešlagar (<i>uročišče</i>)
mič'aHi š ^r .	Mekegi s.
mijajmi š ^r .	Megeb s.
ürκ š ^r .	Kubači s.
p:abak'u z. ²³	Pabaku <i>gora</i>
sulaq' n. ²⁴	Sulak <i>reka</i>
c'unt'ajmi mHl. ²⁵	Cunta
čurul š ^h . ²⁶	Derbent g.
š:anκi š ^r .	Šangoda s.
š:urahi š ^h .	Temir–Han–Šura (Bujnask) g.

Sljedeći je dodatak posvećen laskim osobnim imenima (*Lakskie imena*, str. 925–943). Taj se antroponimijski dio knjige sastoji od dva dijela: muška imena i ženska imena, a unutar svakog dijela imena su uređena azbučnim redosljedom, s time da je kao i u prethodnom dodatku, svakomu laskom imenu dodana njegova ruska inačica, tj. prilagodba za ruski fonološki sustav. Tako, primjerice, ime *awlar* u ruskom je zvučanju *Aglar*. Treba napomenuti da je među laskim osobnim imenima velika većina arapskoga podrijetla. Oni pripadaju zajedničkom antroponimijskom nasljeđu svih dagestanskih naroda te su kroz povijest, pod arabo–islamskim utjecajem, postali dio dagestanske kulture. Osim toga, susreću se i perzijska imena te turska, dok se katkad, rijetko doduše, susreću i starija imena, koja su se očuvala iz vremena prije utjecaja arabo–islamske kulture. Takva izvorna imena čuvaju značenja na laskom jeziku, na primjer: ženska imena *t'ut'i* 'cvijet', *ninu* 'majka', *ámu* 'baka', *zunzul* 'zora'; muška imena *but:a* 'otac', *bürni* 'jelen', *barc'u* od *barc'* 'vuk' itd.²⁷ Valja naglasiti da se antroponimijski dio po prvi puta pojavljuje u lasko–ruskom rječniku (Hajdakovljev rječnik još nije imao takav dio).

Autor je rječniku dodao i *Kratki pregled gramatike laskoga jezika* (*Kratkij grammatičeskij očerk laskogo jazyka*, str. 944–977), u kojem je sažeto opisao osnovne jezične razine: fonetika (str. 949–950), morfologija (950–972), tvorba riječi (972–973), sintaksa (973–974) i leksik (974–977), dok se u uvodnome dijelu toga pregleda (944–948) autor osvrće na pitanja povijesti laskoga jezika, dijalektologije, povijesti pismenosti i književnoga jezika.

Na kraju se knjige nalazi popis znanstvene literature (977–978), koji uključuje najznačajnije gramatičke opise laskoga jezika i leksikografske radove. Taj je popis iznimno koristan svakom jezikoslovcu koji se želi uputiti u problematiku proučavanja laskoga jezika.

22 š^r. = šarawalu 'selo'.

23 z. = zunt:u 'brdo'.

24 n. = neχ 'rijeka'.

25 mHl. = maHal 'pokrajina, okrug, područje'.

26 š^h. = šahru 'grad'.

27 I. H. Abdullaev posebno nabrāja stara, izvorna laska imena u jednome od svojih onomastičkih radova, gdje usput navodi i značenja tih imena (2015: 322).

Nakon ovog osvrta na sadržaj knjige zaustavit ćemo se na ustroju i oblikovanju rječničkoga članka, pri tome ćemo osobitu pozornost posvetiti novim crtama ovoga rječnika u usporedbi s Hajdakovljevim rječnikom (1962).

Rječnički članak uključuje laksku riječ s cjelokupnom pripadajućom građom: prijevodom na ruski jezik, gramatičkim, stilističkim i dr. pojašnjenjima i primjedbama te ilustrativnim primjerima (sintagmama, kolokacijama, rečenicama, frazemima, poslovicama itd.). Za razliku od prvoga lasko–ruskog rječnika (1962), ovdje se naslovna riječ u ilustrativnim primjerima rječničkoga članka, gdje se riječ prikazuje u sastavu rečenice ili sintagme, navodi u potpunosti:

ГУРССА оживлённый, громкий, шумный; **гурсса кичиравалу** шумная улица ...²⁸.

U Hajdakovljevu se rječniku natuknica u takvim primjerima unutar rječničkoga članka zamjenjivala znakom »tilda« (˜).

Bitno se usavršavanje načela predstavljanja jezične građe zapaža u tome, što se u novom rječniku redovito bilježi razlika između dugih i kratkih samoglasnika (*a* i *aː*, *u* i *uː*) i labijalizacija suglasnika, koje u laskom pismu nisu našle svoj grafijski izraz (dok su nerijetko razlikovne). U Hajdakovljevu se rječniku (1962) dužina samoglasnika označava samo kada je razlikovna, tj. kada je dužina jedino obilježje po kojem se razlikuju dvije različite riječi, na primjer, *mina* ‘stan, boravište, dom’ i *miná* ‘emajl’. U novom se rječniku dužina bilježi redovito (i to također pomoću znaka za naglasak), što doprinosi većoj preciznosti odraza fonoloških osobitosti:

ЖАПÁНУ трудно ...²⁹

ЖА́ГЬИЛ I (–нал, –тал, –турал) юноша, молодой человек, парень³⁰ ...

ЦИАНÁ сейчас, в настоящее время; теперь³¹ ...

Labijalizaciju je suglasnika (koja se inače također ne bilježi i nema oznake u laskom grafijskom sustavu, ali je razlikovna) Abdullaev precizno i dosljedno označio, dodajući transkripciju cijele dotične riječi u uglatim zgradama, i time je znatno povisio fonološku informativnost rječnika. To je još jedna vrlo važna novina u ovome rječniku. U rječničkoj je transkripciji labijalizirani suglasnik označen slovom **B** [w] iza njega:

КА [ква] IV (–нил, –ру, –руннил) ‘рука’ ...³².

ХЪА [хъва] III (–лул, –рду, –рдал) 1. клятва; 2. присяга³³ ...

Autor je rječnika također u transkripciji označio faringalizaciju početnoga *i*^ʕ (u autorovoj ćirilskoj transkripciji [иъ], a u pismu Э) i sloga *ja*^ʕ ([яъ], u pismu Я):

28 **gurs:a** ‘živahan, glasan, bučan’; **gurs:a k’i’č’iravalu** ‘bučna ulica’.

29 **žapánu** ‘teško’.

30 **žáhil I** (–nal, –tal, –tural) ‘dečko, momak, mladić’.

31 **c’aná** ‘sada, trenutno’.

32 **kwa IV** (–nil, –ru, –run:il) ‘ruka’.

33 **qwa III** (–lul, –rdu, –rdal) ‘zavjet, zakletva, prisega’.

ЭНАД [иьнад] III (–рал, –ру, –ирттал) упрямство, антагонизм; тяжба, распря ...³⁴;

ЯТИУЛССА [яьТулсса] красный ...³⁵.

Isto kao i u Hajdakovljevu rječniku, vrsta riječi se ne navodi kod imenica, pri-djeva (punih) i glagola, dok su ostale vrste riječi – zamjenice, brojevi, prilozi, prijed-lozi, veznici i uzvici – popraćene odgovarajućim oznakama. Zabilježiti ćemo dalje neke osobitosti različitih vrsta riječi kako su donesene u rječniku. Veću pozornost ćemo pokloniti onim crtama koje su nove za laksku leksikografiju: novim metodo-loškim rješenjima, usavršenim načelima predstavljanja neophodnih gramatičkih obilježja za korisnike rječnika.

Kod svake se imenice navodi njezin razred, koji je označen rimskom brojkom od I do IV:

АРС I (–нал, –ру, –ваврал) сын³⁶

ЧИР(А) III (–ал, –тту, –ттал) стена³⁷

U zagradama se navode formanti osnovnih padežnih oblika (od kojih se tvore svi ostali padežni oblici): genitiv jednine, nominativ i genitiv množine:

ДАКИ IV (–нил, –ру, –урдил) сердце³⁸

Ako se kod sklonidbe krnji nastavak imenice, u natuknici je prikazan u zagra-dama:

МАГЪ(И) IV (–ул, –ив, –ал) крыша, потолок³⁹.

Dakle, osnovni su padežni oblici: магъул, магъив, магъал (*тавул, тавiв, тавал*).

Autor je u uvodnom članku napomenuo da su supletivni oblici niza imenica i zamjenica navedeni prvo kod natuknice, a zatim i na odgovarajućem mjestu po az-bučnome redu, s uputom na glavnu natuknicu, na primjer:

БАРЗ III (зурул, –ру, зурдардил) 1. луна, месяц ... (2018: 124).

ЗУРУЛ *род. п. от барз*⁴⁰ (2018: 311).

34 *i'nad* III (–*ral*, –*ru*, –*irt:al*) 'tvrdoglavost, sukob, inat'.

35 *ja't'uls:a* 'crveni'. Usp. na primjer, riječ ЯННА [jan:a] 'odjeća' (2018: 908), gdje slog *ja* nije faringaliziran, i zato autor kod te natuknice ne dodaje transkripciju.

36 *ars* I (–*nal*, –*ru*, –*wawral*) 'sin'.

37 *č'ir(a)* III (–*al*, –*t:u*, –*t:al*) 'zid'.

38 *dak'* IV (–*nil*, –*ru*, –*urdil*) 'srce'.

39 *maʁ(i)* IV (–*ul*, –*iw*, –*al*) 'krov, strop'.

40 U bilješkaма ovdje i dalje lakski tekst navodim u transkripciji, a prijevode na ruski jezik, kao i pojašnjenja na ruskom, prenosim na hrvatskom jeziku:

barz III (*zurul*, –*ru*, *zurdardil*) 1. 'mjesec' ...

zurul genitiv *jd. od barz*.

Kod takvih natuknica autor navodi osnovne padežne oblike u cijelosti (ne samo formant). Istog se načela držao i Hajdakov u svom rječniku. Valja spomenuti jedno važno poboljšanje u usporedbi s prvim lasko–ruskim rječnikom. U laskom jeziku čitav niz imenica tvore oblike kosih padeža uz ablaut. Što je važna novina i prednost u Abdullaevljevu rječniku, kao pomoćni se rječnički članci (s uputom) navode ne samo supletivni oblici, već i oni oblici u kojima dolazi do bitnijih morfoloških mijena⁴¹. Takvi se oblici navode u rječniku na odgovarajućem mjestu po azbučnome redu, ali se ne opisuju, nego uza nj stoji gramatička definicija, napisana kosim slovima, i uputa na glavnu natuknicu (masnim slovima)⁴², na primjer:

ТТАРХЪ IV (ттуршал, –ру, ттуршардил) палка, дубинка⁴³ ... (2018: 674).
 ТТУРШАЛ *род. п. от ттархъ*⁴⁴ (2018: 680).
 МАХЪ III (мукъул, –ру, мукъуртил) слово⁴⁵ ... (2018: 503)
 МУКЪУЛ *род. п. от махъ*⁴⁶ (2018: 521)

Ovo je unapređenje od izuzetne važnosti za korisnike rječnika. Bez takvih pomoćnih natuknica, onim bi korisnicima koji nisu izvorni govornici laskoga jezika teško bilo pronaći i povezati morfološke oblike iste riječi.

Kratki se i puni oblik pridjeva navodi u posebnim natuknicama, s time da je kod kratkoga oblika uputa na glavnu natuknicu, tj. na puni oblik:

ИМИН *кр. ф. к иминсса*⁴⁷ ...
 ИМИНССА тихий, спокойный, мирный, уравновешенный⁴⁸ ...

Zamjenice se u rječniku navode s gramatičkom oznakom njihovih vrsta. Ako se u kosim padežima osnova tvori supletivno, genitivni se oblik navodi i na svom mjestu po azbučnom redu s uputom na glavnu natuknicu:

ИНА (*род. п. вил*) мест. личн. 2 л. ед. ч. ты; ... **ина ци тий ура?** что ты оворишь? ... **вин ца цур?** ...как тебя звать, как твоё имя?⁴⁹ ... (2018: 320).
 ВИЛ *род. п. от ина*⁵⁰ (2018: 188).

41 U nekim se slučajevima radi o mijeni korijenskoga samoglasnika, dok se u drugima mijenja još i završni korijenski suglasnik.

42 Said Hajdakov je uveo pomoćne natuknice (s uputom na glavnu), kao što je već gore spomenuto, za slučajeve supletivizma u padežnoj paradigmi (kao što su **barz** 'mjesec' – *gen. jd. zurul*), međutim, takve pomoćne natuknice u tom rječniku izostaju kada se radi o morfološkim alternacijama, primjerice, o vokalskoj mijeni u korijenu riječi.

43 **t:arx** IV (**t:uršal**, –**ru**, **t:uršardil**) 'štap, palica'.

44 **t:uršal** *genitiv od t:arx*.

45 **maq** III (**muq:ul**, –**ru**, **muq:urt:il**) 'riječ'.

46 **muq:ul** *genitiv od maq*.

47 **imin** *kratak oblik za imins:a*.

48 **imins:a** 'tih, miran, staložen'.

49 **ina** (*genitiv vil*) *zamjenica osobna, 2. lice jd.* 'ti'; **ina ci t'i: ura?** 'što kažeš?'; ...**vin c'a cur?** 'kako se zoveš (dosl. kako je tvoje ime?)' ... (Uz to, u ilustrativnim je primjerima ovoga rječnika, za razliku od prvoga lasko–ruskog rječnika, u sintagmama i rečenicama zamjenica upotrebljena ne samo u nominativu, već i u nekim od kosih padeža).

50 **vil** *genitiv od ina*.

Kod glagola infinitiv svršenoga vida služi kao osnovni oblik, uz taj se oblik iznosi sva leksikografska obrada riječi. Od morfoloških oblika autor redovito u zagradama donosi glagolski prilog prošli (navedeni su različiti razredski oblici priloga koji se međusobno razlikuju infiksom *w* ili *r*:

ЛЕЧИН (левчуну I, III, лерчуну II, IV) побежать, бежать;⁵¹ ...

Kod razredskih se glagola svi razredski oblici infinitiva navode kod infinitivnoga oblika I. razreda, a zatim se navode i razredski oblici glagolskoga priloga prošlog (koji se razlikuju međusobno ne samo infiksom već i prefiksom *b-*, *d-*, *Ø-*):

ИЗАН I (бизан III, дизан II, IV; ивзун I, бивзун III, дирзун II, IV) 1. встать⁵² ...

Još je jedna važna nova osobitost u prezentiranju glagolske građe ta što su kao posebne natuknice navedeni oblici durativnoga (nesvršenoga trajnog) i iterativnog (učestalog) vida kod kojih stoji uputa na glavnu natuknicu (tj. na oblik infinitiva svršenoga vida sa svim leksičkim i gramatičkim podacima te ilustrativnim primjerima)⁵³. Uz to se za nesvršeni trajni vid daje prijevod na ruski, dok iterativ ima samo gramatičku oznaku i uputu na osnovnu natuknicu:

ГЪАГЪАН (гъавгъун I, III, гъаргъун II, IV) 1. разбить, сломать, расколоть⁵⁴ ...

ГЪАГЪЛАН длит. вид гл. **гъагъан** 1. ломать, бить; 2. ломаться, биться⁵⁵

ГЪАГЪАВАН повт. вид гл. **гъагъан**⁵⁶

Takvo je načelo predstavljanja građe pridonosi potpunijoj morfološkoj obavijesti rječnika i posebno je korisno kod nepravilnih oblika koji se tvore uz raznovrsne morfonološke alternacije:

ДАЛЖАН обеспечить, оборудовать ... ДАЛГЛАН ... ДАЛЖАВАН⁵⁷ ... (ovdje je nepravilna osobitost suglasnička mijena *g ~ ž*).

ДАЙЦУН 1. отступить 2. прекратить связь с кем–либо ... ДАЙЦИЛАН ... ДАЙЦАВАН⁵⁸ ... (ovdje je nepredvidljivo pojavljivanje *i* u obliku nesvršenoga trajnog vida).

51 lečin (lewčunu I, III, lerčunu II, IV) 'otrčati'.

52 izan I (bizan I, dizan II, IV; iwzun I, bivzun III, dirzun II, IV) 'dignuti se, ustati'.

53 U rječniku 1962. godine oblici nesvršenoga i iterativnoga vida se nisu navodili (nesvršeni se vid navodio samo kod jednovidskih (neparnih) glagola koji imaju samo infinitiv nesvršenoga vida (primjerice, *huzun* 'plivati')

54 **ваван** (vawvun I, III, varvun II, IV) 'razbiti, strgati, slomiti'.

55 **вавлан** nesvrš. vid glagola **ваван** '1. trgati, razbijati. 2. trgati se, razbijati se'.

56 **вававан** iterativ od glagola **ваван**.

57 **dalžan** 'opskrbiti, opremiti' – **dalglan** ... **dalžawan**.

58 **dajš:un** ... '1. odstupiti, odmaknuti se, odustati, povući se 2. raskinuti odnose s nekim' ... **dajš:ilan** ... **dajš:awan**.

Kao posebne se natuknice navode također i dva masdarna oblika (odnosno, masdar glagola svršenoga i trajnog vida) te participi.

Natuknice svih vrsta riječi autor je bogato opremio ilustrativnim primjerima: navedene su kolokacije, sintagme ili čitave rečenice u kojima se rabi riječ u jednom od njezinih oblika. Za ilustraciju navodimo tri cjelovita rječnička članka:

АГАР союз условн. если, если же, в случае, ежели; **агар инава нарча, тгухь буси** если ты будешь ехать, сообщи мне.

U tom primjeru autor iza natuknice prvo, kosim slovima, navodi vrstu riječi (*veznik*) s dodatnom gramatičkom oznakom (*pogodbeni*). Iza toga slijedi prijevod veznika na ruski jezik (na hrvatskome: ‘ako, ako pak, u slučaju ako’), a zatim primjer upotrebe tog veznika u zavisnosloženoj priložnoj (pogodbenoj) rečenici: *agar inawa narča, t:ux busi* ‘ako ćeš ići, reci mi’.

КІЯЛАССА белый; **кІяласса гъухьа** белая рубашка; $\diamond$ **лажин кІяласса инсан** безупречный человек; **кІяласса арив лухІисса ятту загадка** на белой равнине чёрные овцы (*отгадка: буквы на бумаге*)⁵⁹.

ЛУГЪАТ III (–рал, –ру, –иртгал) диалект, говор; **вицІхьял лугъат** вицхинский диалект; **лакку мазрал лугъатру** диалекты лакского языка; **лугъатрал махь** диалектное слово⁶⁰.

Izdanje novoga laksko–ruskog rječnika iz 2018. godine iznimno je važan događaj za lasko jezikoslovlje te općenito za kulturni život laskoga naroda. Ovaj je rječnik do sada najpotpunija zbirka laskih riječi i izraza, u kojoj je svaka rječnička natuknica popraćena gramatičkom informacijom i izvrsno oprimjerena, s time da su navedene i izvedenice, složene riječi, frazemi i poslovice. Rječnik se Ise Halidoviča Abdullaeva ističe time što su njegovi članci bogato opremljeni ilustrativnim primjerima koji pokazuju upotrebu riječi u različitim gramatičkim oblicima te u različitim kontekstima s gramatičkoga gledišta. Valja posebno istaknuti da novi lasko–ruski rječnik ima usavršen sustav odraza tih morfoloških oblika koji se tvore na nepravilan način. Autorova nastojanja da dosljedno predoči tvorbu oblika čine ovaj rječnik nezaobilaznim djelom, između ostaloga, i za raznovrsna gramatička zapazanja i istraživanja.

Lasko–ruski rječnik Abdullaeva spriječio je nestanak i odlazak u zaborav tisuća laskih riječi jer već danas ih nitko ne bi bio u mogućnosti skupiti, dok su ovdje trajno zabilježene. Nadalje, rječnik predstavlja temeljno djelo, čije je sastavljanje postalo moguće zahvaljujući autorovu dubokom znanju jezika, tankočutnosti prema laskoj riječi, opširnoj jezikoslovnoj erudiciji i ogromnom radu. Kao rezultat toga rada, pred nama je iznimno važno djelo za područje lakske i dagestanske filo-

59 **k’ālas:a** ‘bijeli’ **k’ālas:a huqa** ‘bijela košulja’ $\diamond$ **lažin k’ālas:a insan** ‘pošten, vrli, dostojanstven čovjek (dosl.: čovjek bijelog lica)’; **k’ālas:a ariv luHis:a jat:u zagonetka** ‘na bijeloj ravnici crne ovce’ (*odgovor: slova na papiru*).

60 **lukat** III (–ral, –ru, –irt:al) ‘dijalekt, govor’; **wic’qijal lukat** ‘vichinski dijalekt’; **lak:u mazral lukatru** ‘dijalekti laskoga jezika’; **lukatral maq** ‘dijalektna riječ’.

logije, koje će biti od neprocjenjive vrijednosti za očuvanje starijega laskkog izraza, za proučavanje laskkoga jezika, njegov život i daljnji razvoj. Nesumnjivo je da će ovaj rječnik doprinositi i razvoju laskkoga književnog jezika te laskke kulture. Novi laskko–ruski rječnik poslužiti će ne samo čitateljstvu laskkoga naroda, već i znanstvenicima različitih humanističkih usmjerenja: jezikoslovcima, povjesničarima književnosti, tekstolozima, povjesničarima, etnologima i dr.

Ovo djelo iznimne kakvoće trajno bilježi osebnost duhovne i materijalne kulture Laka i svjedoči o osjećaju velike odgovornosti autora pred vlastitim narodom.

Sofija Gadžijeva

Literatura⁶¹

- Abdullaev, Isa H. (1974). *Kategorija grammatičeskih klassov i voprosy istoričeskoj morfologii laskkogo jazyka*. Mahačkala: Institut istorii, jazyka i literatury im. G. Cadasy Dagestanskogo filiala Akademii nauk SSSR.
- Abdullaev, Isa H. (2010.a.). *Laskkij jazyk v istoriko–sravnitel’nom osveščennii. Morfologija*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN.
- Abdullaev Isa H. (2010.b.). Pervye terminologičeskie slovari i voprosy normalizacii literaturnogo laskkogo jazyka. *Problemy leksikologii i leksikografii severokavkazskih jazykov*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, 35–46.
- Abdullaev, Isa H. (2010.c.). Slovari laskkogo jazyka. *Problemy leksikologii i leksikografii severokavkazskih jazykov*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, 242–244.
- Abdullaev, Isa H. (2014). *Obratnyj slovoobrazovatel’no–morfemnyj slovar’ laskkogo jazyka*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, ALEF.
- Abdullaev, Isa H. (2015). O nekotoryh istočnikah popolnenija laskkogo imennika. U knjizi: Abdullaev Isa H. *Meždagestanskije i mežkavkazskie jazykovye kontakty. Istoriko–etimologičeskie, areal’nye i onomastičeskie issledovanija*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, ALEF, 322–325.
- Abdullaev, Isa H., Nurislam S. Džidalaev, Suleyman A. Musaev i Badrizhat M. Alieva (2019). *Rusko–laskkij slovar’. Bolee 40000 slov*. Suleyman A. Musaev, ur. Sankt–Peterburg: Institut jazyka, literatury i iskusstva Dagestanskogo federal’nogo issledovatel’skogo centra RAN.
- Amirov, Šahimardan I. (1932). *Terminy po matematike*. Mahač–Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno–issledovatel’skogo instituta Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel’stvo.
- Čarinov, Mugutdin M. (1932). *Obščestvenno–političeskaja terminologija*. Mahač–Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno–issledovatel’skogo instituta nacional’noj kul’tury Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel’stvo.

61 Kratice u popisu literature: IJaLI DNC RAN = Institut jazyka, literatury i iskusstva imeni Gamzata Cadasy Dagestanskogo naučnog centra Rossijskoj Akademii nauk; Dagučpedgiz = Dagestanskoe učebno–pedagoškičko izdatel’stvo; Narkompros = Narodnyj komissariat prosvješćenija; DASSR = Dagestanskaja Avtonomnaja Sovetskaja Socialističeskaja Respublika; SNK = Sovet narodnyh komissarov.

- Gadžiev, Gusejn M., urednik (1940). *Terminologičeskij slovar' po istorii, jazyku, literature, matematike, estestvoznaniju i geografii*. Mahačkala: Dagestanskij naučno-issledovatel'skij institut istorii, jazyka i literatury pri SNK DASSR; Dagestanskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- Gadžiev, Gusejn M. (1958). *Russko-lakskij škol'nyj slovar'*. Mahačkala: Naučno-issledovatel'skij institut škol DASSR; Dagučpedgiz.
- Hajdakov, Said M. (1962). *Laksko-russkij slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej.
- Hanova, Džarijat (1942). *Russko-lakskij škol'nyj slovar'*. Mahačkala: Institut usoveršenstvovanija učitelej pri Narkomprose DASSR; Dagestanskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- Kajaev, Ali (2006). *Lakskij jazyk i istorija: Ėnciklopedičeskij slovar'*. (*Lakku maz va tarih: Ėnciklopedičeskij slovar'*). Nurislam S. Džidalaev (ur.). IJaLI DNC RAN. Moskva: Nauka.
- Kažlaev, Mahalli A. (1932). *Terminy po fizike*. Mahač-Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno-issledovatel'skogo instituta Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo.
- Kažlaev, Mahalli A. (1932). *Terminy po himii*. Mahač-Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno-issledovatel'skogo instituta Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo.
- Murkelinskij, Gadži B. (1940). *Lakskij orfografičeskij slovar' dlja načal'noj i srednej školy*. Urednik Gadžiev Gusejn M. Mahačkala: Dagestanskij naučno-issledovatel'skij institut istorii, jazyka i literatury pri SNK DASSR; Dagestanskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- Murkelinskij, Gadži B. (1953). *Russko-lakskij slovar'*. Mahačkala: Izdatel'stvo Dagestanskogo filiala Akademii nauk SSSR.
- Uslar, Petr K. (1890). Ėtnografija Kavkaza. Jazykoznanie. IV. Lakskij jazyk. Tiflis: Upravlenie Kavkazskogo učebnogo okruga.